

Yıldırım'ın Validesi Gülçiçek Hatun'un Vakfiyesi ve Vakıflarında Yaşanan Değişimler

SAADET MAYDAER

Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Bursa,-
Türkiye msaadet@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date : 11.08.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date : 28.09.2022
Yayın Tarihi / Published Date : 31.12.2022

Atıf / Cite as

Maydaer, Saadet. "Yıldırım'ın Validesi Gülçiçek Hatun'un Vakfiyesi ve Vakıflarında Yaşanan Değişimler". *Istem* 20/40 (2022): 379-398. <https://doi.org/10.31591/istem.1224275>

Öz

Bir vakıf medeniyeti olarak tanımlanan Osmanlı Devleti'nde vakıf kurmada öncü rol oynayanlar arasında devletin yönetiminden sorumlu sultanlar kadar, eşlerinin ve hanedan mensubu diğer hanımların da yer aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı dönemine ait bilinen en erken tarihli vakfiyenin Orhan Gazi'nin eşi Asporça Hatun'a ait olması oldukça anlamlıdır. 723/1323 yılında düzenlenen bu vakfiyeden sonra günümüze ulaşabilmiş ikinci en erken tarihli Osmanlı hanedan ailesine mensup hanım vakfiyesi ise I. Murad'ın hanımı Gülçiçek Hatun'undur. Gülçiçek Hatun 791/1389 yılına ait vakfiyesinde zaviye, türbe, evler ve mutfaktan oluşan bir yapılar topluluğunu akarlarıyla beraber vakfetmiştir. O, vakıf zevâidinin ise bu vakıflara misafir olarak gelenlere, komşulara, burada bulunan fakirlere, miskinlere, âlimlere, talebelere ve diğer hak edenlere yemek ve giyecek olarak verilmesini istemiştir.

Uzun asırlar varlığını sürdüren vakıfları zaman içinde birtakım değişikliklere uğramış, zaviyesi artık gelip geçerken uğrayan kimse bulunmadığı ifade edilerek XVI. asırda mescide çevrilmiştir. XIX. asırda ise vakıf bünyesinde bir medrese hizmet vermeye başlamıştır. Dolayısıyla vakıflar zaman içerisinde hem hizmet veren yapıları, hem de burada görev alan personeli yönüyle büyük değişikliklere uğramıştır.

Bu çalışmada Gülçiçek Hatun'un vakfiyesi ile vakıflarının hangi alanlarda ne tür hizmetler verdikleri ve bunların zaman sürecindeki değişimleri incelenmeye gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gülçiçek Hatun, Yahşi Bey, Bursa, Türbe, Valide Sultan.

Abstract

Bayezid I's Mother Gülçiçek Hatun's Endowment Charter and Changes in her Foundations

It is seen that among those who played a leading role in establishing wafgs in the Ottoman Empire, which was defined as a wafg/foundation civilization, were the sultan's wives and other dynastic women as well as sultans responsible for the administration of the state. In this context, it is quite significant that earliest known endowment charter belonging to the Ottoman period belongs to Orhan Gazi's wife, Asporca Hatun. After this endowment, which was organized in 723/1323, the second earliest surviving Ottoman dynasty women's endowment charter is that of Gülçiçek Hatun, the wife of Murad I. Gülçiçek Hatun stated in her endowment charter of 791/1389 that she had donated a complex os structures consisting of a zawiayah, tomb, houses and kitchen. She requested that the remaining amount of the foundation's revenues be given to those who come to these foundations as guests, neighbors, the poor who are here, the miskin, scholars, students and other deserving people as food and clothing.

Her foundations, which have been in existence for many centuries, have undergone some changes over time, and it is stated that there is no one who stopped by the zawiya while passing by so it was converted into a mosque in the 16 th century. In the 19th century, a madrasah started to serve within the foundation. There is no data on the continued existence of her imaret/soup kitchen. Therefore, her foundation has undergone great changes over time in terms of both their serving structures and their personnel.

In this study, it will be tried to examine the Gülçiçek Hatun's Endowment Charter the kinds of services which her foundations provided and their changes over time.

Keywords: Gülçiçek Hatun, Yahşi Bey, Bursa, Tomb, Valide Sultan.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde fethedilen bir bölgenin imarına yönelik faaliyetlerin başta sultanlar, aileleri ve devlet adamları eliyle tesis edilenler olmak üzere vakıflar aracılığıyla yürütüldüğü bilinen bir husustur. Vakıflar bu şekilde fizikî yapıların inşa ve hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanmasının yanı sıra eğitimden, sosyal dayanışmaya, sağlıktan beledi hizmetlere kadar hayatın hemen her alanına yönelik ihtiyaçların giderilmesinde önemli fonksiyonlara sahip olmuştur. Bu vakıfların adeta kimlik belgesi konumundaki vakfiyeleri ise kadı önünde şahitler huzurunda düzenlenmiş hukukî geçerliliği olan resmî vesikalardır. Bunlar yazıldıkları dil, üslup gibi şekli özelliklerinden kurucularının kim olduklarına dair verdikleri önemli ipuçlarına, tesis edildikleri bölgenin fizikî çehresine, dönemin sosyo-kültürel algılarına kadar çok kapsamlı verileri bünyelerinde barındırmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nin özellikle erken dönemine ait yazılı belgelerin her birinin tarihî olarak sahip oldukları önem göz önüne alındığında 791/1389 yılında düzenlenmiş padişah hanımına ait bir vakfiyenin ne kadar kıymetli bir vesika olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Gülçiçek Hatun'dan ve vakıf eserlerinden bahseden eserlerde söz konusu vakfiye, farklı şekillerde kaynak olarak kullanılmakla birlikte müstakil bir şekilde akademik bir makale konusu haline getirilmemiştir.¹

Bu çalışmada Gülçiçek Hatun'un hayatı hakkında bilinenler aktarıldıktan sonra vakfiyesinin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi bünyesinde kayıtlı iki ve Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde bulunan bir suretinin incelenmesi sonucunda elde edilen veriler paylaşılacaktır. Buna göre vakfedilenler, vakfın akarâtı, öne sürülen şartlar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Vakıf çalışanlarının vakfın kuruluşundan itibaren özellikle son dönemlerinde yaşadıkları farklılaşmalara değinilecek ve veriler tablo halinde gösterilecektir. Ayrıca vakıf bünyesinde ilerleyen zaman sürecinde meydana gelen değişimler değerlendirilecektir.

¹ Örneğin Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* adlı eserinde "Gülçiçek Hatun İmaretini" bahsinde vakfiyenin içeriğine değinmiş ve kaynak olarak "30 Ramazan 944 tarihli BKS, 45 C. 34 S."yı göstermiştir. Bursa Şer'iyye Sicilleri'nin yeniden numaralandırıldıktan sonraki şekliyle A 40 nolu deftere denk gelmekte olan bu kaynağın ilgili sayfa ve tarihine bakıldığında vakfiyenin suretinin belirtilen adreste yer almadığı görülmüştür. Durumun Bursa Şer'iyye Sicilleri'yle ilgili numaralandırmadaki karışıklıklardan kaynaklanmış olduğu düşünülmektedir. Ayverdi'nin kullandığı vakfiye sureti 802/1400 tarihli nüshadır. Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* (İstanbul: Baha Matbaası, 1966), 462.

1. Gülçiçek Hatun Kimdir?

Gülçiçek Hatun, Osmanlı Devleti'nin üçüncü padişahı I. Murad'ın eşi ve Yıldırım Bayezid'in annesidir.² Hakkında kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır. Nereli olduğu, yaşı, I. Murat'la nasıl evlendiği hususlarında net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak vakfıyesinde vakfettiği yerlerin sınırları belirtilirken akrabaları olduğu zikredilen Mihal ve Todoros'tan hareketle Rum asıllı ve büyük ihtimalle de Bursalı bir hanım olduğunu söylemek mümkündür. Zira Rum akrabaları Mihal ve Todoros'un da Bursa'da bağları vardır.³ Bu durum onların ve Gülçiçek Hatun'un Bursalı olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Gülçiçek Hatun'un Yıldırım'ın yanı sıra Yahşi Bey adında bir oğlu daha vardır. Vakfıyesinde vakıflarının mütevellisi olarak onu tayin ettiğini ifade etmiştir. Yahşi Bey'in babasının I. Murat olup olmadığı bilinmemektedir. Zira I. Murat'ın kaynaklarda Bayezid, Yakub, Savcı ve İbrahim adında dört oğlundan söz edilmekte, Yahşi Bey'in bahsi geçmemektedir.⁴ Bu nedenle Yahşi Bey'in Gülçiçek Hatun'un I. Murat'tan önce veya sonra yaptığı evliliğinden doğduğuna dair görüş ileri sürenler vardır. Bunlardan biri olan Kamil Kepecioğlu, konuyla ilgili şu hikâyeyi nakletmektedir;

“Karesi Bey'in oğlu Aclan Bey, 736/1336'da ölünce karısı genç kalıyor. Orhan Bey Karesi eyaletini işgal ediyor. Aclan Bey'in karısını Bursa'ya getiriyor. Bu sırada Bursa beyi olan Murad Bey henüz pek küçüktü. Biraz büyüdükten sonra, bu genç ve dul kadına kocaya varmasını teklif ediyor. Birkaç kişinin adını söylüyor, kadın hepsine red cevabını veriyor. Bunun üzerine Murad Bey, öyle ise ben alayım, diyor. Kadın ona bakıyor ve ses çıkarmıyor. Murad Bey de nikâh edip bu dul kadını alıyor”⁵

Buna dayanarak Yahşi Bey'in Aclan Bey'in oğlu olma ihtimalini ifade eden Kepecioğlu, Gülçiçek Hatun'un I. Murat'ın şahadetinden sonra başka biriyle evlenerek de Yahşi'yi dünyaya getirmiş olabileceğini dile getirmektedir.⁶ Uluçay da Kepecioğlu'ndan naklen aynı bilgiyi tekrar etmektedir. Gülçiçek Hatun'un ikinci evliliğinin I. Murat'ın ölümünden sonra olması gerektiği kanaatini de bildirmektedir.⁷ Ancak Ekrem Hakkı Ayverdi buna itiraz etmektedir. Zira padişah zevcelerinin padişahattan önce ve sonra başka biriyle evlenmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla Yahşi Bey ona göre, ancak I. Murat'ın oğlu olabilir. İsminin hiçbir kaynakta yer almamasını ise Yahşi Bey'in babasının vefatında çok küçük yaşta veya hastalıklı

² Bursa Şer'iyye Sicilleri (BŞS), A 7 10a, 14b, 68b; A 25 239a.

³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

⁴ Halil İnalçık, “Murad I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006) 31/162.

⁵ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Hüseyin Algül vd. (İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009), 2/115, 116.

⁶ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2/116; 4/227.

⁷ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 6.

oluşuyla izah etmektedir.⁸

Yahşi Bey'in I. Murat'ın oğlu olmadığı var sayıldığında Gülçiçek Hatun'un I. Murat'tan sonra mı önce mi evlendiği sorusu gündeme gelmektedir. Eğer sonra evlendiyse Yahşi Bey'in bu evlilikten doğmuş olma ihtimali yoktur. Zira Gülçiçek Hatun'un vakfiyesini düzenlediği tarih olan 791/1389, aynı zamanda I. Murat'ın vefat tarihidir. Gülçiçek Hatun, Yahşi Bey adındaki oğluna vakıf mütevelliliği gibi sorumluluk isteyen bir görevi, üstelik çoğu uygulamayı kendi re'ine bırakarak verdiğini ifade etmiştir. Demek ki Yahşi Bey bu tarihte zaten yetişkin bir bireydir. Padişahların dul ve çocuklu hanımlarla evlendiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Yahşi Bey, büyük ihtimalle I. Murat'ın oğludur. Bu konuda eldeki veriler şimdilik net bir şey söylemeye imkân vermemektedir.

I. Murat'ın diğer eşi Marya Thamara Hatun, Bulgar kralının kızı veya kız kardeşidir. Bulgaristan haraca bağlandıktan sonra 1376'da onunla dünya evine girmiştir.⁹ I. Murat ayrıca Kızıl Murat'ın kızı olarak bilinen Paşa Melek Hatun'la da evlidir.¹⁰ Gülçiçek Hatun, sultanın ilk eşi olmalıdır. Zira Yıldırım'ın doğum tarihi 1354'tür. Rum asıllı olmakla birlikte isminden ve yaptığı hayır hasenattan anlaşıldığı üzere Müslüman olmuştur.

Gülçiçek Hatun'un Bizans asillerinden biri olduğuna ilişkin veriye rastlanmamıştır. Bu durumda Bursalı Rum asıllı bir hanım olduğu düşünülebilir. Padişah zevcesi ve annesi olması hasebiyle döneminin şartlarına göre hatırı sayılır bir mal varlığına sahiptir ve bunları vakfederek herkesin istifadesine sunmayı tercih etmiştir.

2. Gülçiçek Hatun'un Vakfiyesi

Gülçiçek Hatun'un vakıflarının tamamı Bursa ve civarındadır. Vakfiyesinin günümüze ulaşabilen biri 791/1389, diğer ikisi 802/1399-1400 tarihli olmak üzere üç ayrı nüshası mevcuttur.¹¹ Bunlardan 791/1389 tarihli olan nüsha VGMA, d. 590/266/219'da kayıtlı olup üzerinde “*as-ı vakfiye-i el-merhûme Gülçiçek Hâtûn elletî hiye ümmü'l-merhûm ve'l-mağfûru leh Yıldırım Han*” yazmaktadır. Buradaki vakfiyenin, aslından çıkarılmış bir kopya olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca vâkıfenin diğer vakfiyesinin, 23 nolu mücedded Anadolu Defteri'nin 383. sayfasında yer aldığı notu da düşünülmüştür. Yine bu nüshanın bulunduğu 266. sayfanın en başında “*Bursa'da Selçuk Gazi nâm-ı diğer Yahşi Bey Karyesi'nde kâin Gülçiçek Hâtûn Vakfı'nın tevliyeti 23 Rebîulâhîr 1315¹² tarihinde sâdır olan fermân-ı 'âlî mücebince kayd olunmuştur*” ifadesinin yer alması sûretin çıkarıldığı tarih hakkında fi-

⁸ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 419.

⁹ Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 6.

¹⁰ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 3/42; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 6.

¹¹ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

¹² 21 Eylül 1897.

kir vermektedir. Vakfiyenin başında “sûret” olduğu açıkça dile getirilen diğer bir nüshası yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlıdır.¹³ Vakfiyenin başında yer alan “İşbu vakfiye şûrâ-yı evkâfın 2 Cemâziyelevvel 1335¹⁴ tarihli karârına tev-fîkan 27 Receb 1337¹⁵ tarihinde sudûr iden irâde-i ‘aliyye mücebince kayd olun-muştur” ifadeleri bu suretin diğerinden sonra çıkarıldığını göstermektedir. Vakfi-yenin Bursa Şer’iyye Sicillerinde A 25 nolu defterdeki nüshasının kaydedilme tari-hi ise 25 Şevval 924/30 Ekim 1518’dir.¹⁶ Bu nüshanın vakfiyenin sonundaki dü-zenlenme tarihi ise 802/1399-1400’dür. Dolayısıyla vakfiyenin daha sonra çıkar-ılmış suretinden kopya edilmiştir. Arapça olan her üç nüshanın içeriği de birbiriyle aynıdır. Yalnızca şuhûdu’l-hâlleri farklıdır. 791/1389’daki asıl nüshada şuhûdu’l-hâlde sekiz kişinin isminin kaydedildiği görülmektedir. Bunlardan biri kasap, biri sabbâğ/boyacı, biri kavaf/ayakkabıcı ve ikisi de hayyât/terzidir.¹⁷ Vakfiyenin 802/1399-1400 tarihli diğer iki suretinin sonunda ise üç farklı şahidin ismi bu-lunmaktadır.¹⁸

Vakfiyede vakfedilenler; zaviye, türbe, buyût ve matbah olarak dile getirilmiş-tir. Gülçiçek Hatun, vakfedilenlerin imarından sonra vakfın gelirlerinin vakfın meş-rûtu’n-lehine, yani kendilerine ödeme yapılması gereken kişilere harcanmasını, ardından kalan miktarın bu vakıflara uğrayan misafirlere, komşulara, burada bu-lunan fakirlere, miskinlere, âlimlere, talebe-i ulûma ve diğer hak edenlere yemek ve giyecek olarak verilmesini istemektedir. Tüm bu harcamalar yapıldıktan sonra arta kalan parayı mütevellinin bu kişilerin uygun gördüğü diğer ihtiyaçlarına har-cayabileceğini ifade etmektedir.

O dönem ve sonrasının en yaygın vakıf alanlarından biri olan vâkıfın ruhuna cüz okunması hizmetinin bu vakfiyede de yer aldığı görülmektedir. Vâkıfe, türbede medfûn olanların ruhlarına bağışlanmak üzere Kur’ân-ı Kerim okunmasını arzu etmektedir. Ancak vakfiyelerde genellikle en ince ayrıntısına kadar belirlenen okunacak miktar, okuyucuların kimler olacağı ve ne kadar ücret alacakları gibi hususlara hiç değinilmemiş ve tüm bu ayrıntılar mütevelliyeye bırakılmıştır. Hangi sûrelerin okunacağını da okuyucuları da o belirleyecektir. Cüz okuyan hafızların alacakları ücret ve bunu alma periyotlarının tesbiti de yine mütevellinin tasarrufu-na bırakılmıştır.

¹³ VGMA, d. 608-23/383.

¹⁴ 24 Şubat 1917.

¹⁵ 28 Nisan 1919.

¹⁶ BŞS, A 25 238b, 239a.

¹⁷ el-Hac Yakub b Hamza, Yusuf Çelebi b Nureddin, el-Hac Veli b Ahmed min Mahalle-i Beypazar, Ali b Abidin el-Kasab, el-Hac Mehmed b Veli el-Hayyât, el-Hac Mehmed b Veli el-Hayyât (Bu isim sehven iki kere yazılmış olmalıdır. Aynı isim ve meslekte iki kişinin şahitler arasında aynı anda tesadüfen bulunması, zayıf da olsa ihtimal dâhilindedir.) Şaban Çelebi b Mustafa es-Sabbâğ, Kerim Çelebi b Ali el-Kavâf. VGMA, d. 590/266/219.

¹⁸ el-Hac Sadi b. Bayezid, Yahşi b. el-Hac İsa, Cemaletdin b. Şeyh Ramazan. VGMA, d. 608-23/384; BŞS, A 25 239a.

Tablo 1: Vakıflarına Gelir Olmak Üzere Vakfettikleri

Su		Köy		Mezra'a	
Yeri	Adedi	Yeri	Adedi	Yeri	Adedi
Pınarbaşı'ndan çıkan ve Hisar'a dökülen 5 ayrı su kaynağı	5	(Samanlı'da) Kavak Karyesi	1	Lal Paşa Köyü mezra'ası	1
Suluköy'de su	2			Mihaliç'a bağlı Kalmendiye Köyü'nde	1
Bahçe		Değirmen		Çanakane	
Yeri	Adedi	Yeri	Adedi	Yeri	Adedi
Pınarbaşı'ndaki suyun bulunduğu bahçe	1	Kalenin Kaplıca Kapısı ile Zindankapısı arasındaki vadide yer alan değirmen (çalışan iki aileyle birlikte)	1	Hatunköy'de	1
Bağ					
Yeri	Adedi				
Musa Baba Zaviyesi'nin üstünde bulunan Halil Bey'in bağları	1				

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Gülçiçek Hatun vakfiyesinde bir köy, iki mezra'a, bir bahçe, bağlar gibi arazilerin yanı sıra yedi ayrı su kaynağı, bir değirmen ve bir de çanakane vakfettiğini kayda geçirtmiştir. Bir mezra'a, değirmen ve mekânı dani/çanakhaneyi çalışanlarıyla birlikte vakfetmiştir. Buna göre evli ve çocuklu iki çiftin ikâmet ettiği anlaşılan değirmen, Bursa hisarının Kaplıcakapısı ile Zindankapısı arasındaki vadide bulunuyordu.¹⁹ Kaplıcakapı ile Zindankapı arasındaki mesafe yaklaşık 390 m. olup, kayalık bir arazi yapısına sahiptir. Kaplıcakapı, Ci-

¹⁹ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

limboz Vadisi'ne açılıyor ve şehrin batı yakasının bağlantısını sağlıyordu. Talî bir durumdaki Zindankapısı ise sadece pazarlayacak bir şeyler getiren köylülerin kullandığı bir kapı durumundaydı.²⁰ Dolayısıyla değirmen büyük ihtimalle Cilimboz Vadisi'nde ve Cilimboz Deresi üzerinde kurulmuş olmalıdır. İlerleyen yıllarda Cilimboz Deresi'nde başka değirmenlerin de tesis edilip vakfedildiği görülmektedir.²¹

Çalışanlarıyla birlikte vakfedilen çanakthane ise Hatunköy'de idi. Hatunköy, Bursa'da Musa Baba yolunun üstündedir.²² Vakfiyede “mekân-ı dann” olarak ifade edilen ve Türkçe'ye çanakthane olarak çevrilmiş olan bu mekânın sınırları o dönemde halk arasında çok iyi bilindiği ifade edilerek kaydedilmemiştir.²³

Gülçiçek Hatun'un hizmetlileriyle birlikte vakfettiği son yer ise vakfiyede “alan-ı Kepsud” şeklinde ifade edilen Mihaliç'a bağlı Kalmendiye Karyesi'nde bulunan bir mezra'adır. Şöhretinden dolayı buranın hududunun da dile getirilmesine gerek duyulmamıştır. Bu arazi tüm sınırları, hakları/hukuku, ağaçları ve çalışanlarıyla birlikte vakfedilmiştir.²⁴

Gülçiçek Hatun'un vakfettiği bazı yerlerle ilgili özel bir şartı vardır ki, o da buralarda yaşayanlardan harç, topraklardan da haraç alınmamasıdır. Kısacası o, böyle bir şart koşmakla vakfettiği topraklardaki insanların vergiden muaf tutulmalarını sağlamaktadır. Bu yerler; çalışanlarıyla birlikte vakfettiği Kalmendiye Karyesi'ndeki mezra'a, yine çalışanlarıyla vakfettiği çanakthane ve bir de Musa Baba Zaviyesi'nin üstünde yer alan üzüm bağlarıdır. Bu bağlar halk arasında “Halil Bey'in bağları” olarak anılmaktadır. Sözü edilen Halil Bey, Orhan Gazi'nin Bizans Prensesi olan eşi Theodora'dan doğan oğludur. Halil'in 12 yaşlarında Bozburun veya İzmit Körfezi'nde kayıkla gezerken Foça korsanları tarafından kaçırılması Orhan Bey'i fazlasıyla üzmüştür. Onu kurtarmak için dönemin Bizans imparatoru V. Yuannis Paleologos'tan yardım istenmiş, birkaç girişimden sonra iki yıl üç ay gibi

²⁰ Saadet Maydaer, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 178, 179.

²¹ BŞS, A 21 60a. (Recep 923/Temmuz 1517 tarihli bu vakfiyede Mevlana Hacı Cafer b. Abdulhay, Muradiye'de Koca Nâib Mahallesi'nde bulunan Cafer Hoca Mescidi'ni ve bu mescide gelir olmak üzere iki evini ve Cilimboz Deresi'yle dönen bir değirmeni vakfetmiştir.)

²² Maydaer, *Hisar*, 160.

²³ Vakfiyede, Hatunköy'de bulunan Mekân-ı Dann'nın tüm hudûdu, hukûku, tevâbi'i, levâhıkı, arazileri ve ağaçlarıyla birlikte vakfedildiği zikredildikten sonra buranın sınırlarının halk arasındaki şöhreti nedeniyle bilindiği “el-meşhûru hudûduhâ 'inde ahâlîhâ li-şöhretihâ” şeklinde ifade edilerek aktarılmaya gerek duyulmamıştır. VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383-384; BŞS, A 25 239a. Aslında bu husus, halk arasında meşhur olan tüm yerler için dönemin vakfiyelerinde sık sık karşımıza çıkan olağan bir durumdur. Örneğin 888/1483 tarihli Selçuk Hatun Vakfiyesi'nde de benzer şekilde vakfedilenlerin arasında sınırları şöhreti nedeniyle iyi bilinen yerler zikredilmemiş ve bu durum “müstağniyeti 'ani't-tahdîdi li-şöhretihâ” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. VGMA, d. 608-23/385.

²⁴ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

bir sürede ancak yüklü bir fidyeye serbest kalması sağlanabilmiştir.²⁵ İşte Gülçiçek Hatun, Orhan Gazi'nin esir düşen oğlu Halil Bey'in Bursa'da adıyla şöret bulunan bağlarını, oğlu Gündüz Bey'den satın almak suretiyle vakfetmiştir.²⁶ Söz konusu bağların etrafı da tamamen bağlarla çevrilidir. Bu bağlara komşu bağlardan biri Nilüfer Hatun'a, bir diğeri de Fatma Hatun'a ait olarak kaydedilmiştir. Acaba burada ismi geçen Nilüfer Hatun, Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun mudur? Zira bir tarafı Orhan Bey'in oğluna ait bulunan bağların, diğer tarafının da Orhan Gazi'nin eşine ait olması akla gelen ilk ihtimaldir. Ancak I. Murat'ın kızının adı da Nilüfer'dir ve onun da Bursa'da emlakı ve vakıfları bulunmaktadır.²⁷ Dolayısıyla her iki Nilüfer Hatun'un bu bağların sahibi olma ihtimali vardır. Bağların diğer komşuları, Mihal ve Todoros ise adlarından da anlaşılacağı üzere Rum ve Hristiyandır. Vakfiyede -herhangi bir hüküm doğurmamasına rağmen- vâkifinin akrabaları olduğu ayrıntısı verilmiştir. Son olarak kayda geçirilen komşu ise hakkında fikir yürütemediğimiz Hacı Sungur'dur.²⁸

Gülçiçek Hatun'un vakfettiği diğer mezra'a "Lal Paşa Köyü Mezra'ası" olarak anılmaktadır. Buranın sınırları arasında yer alan Kurtul Deresi, Gemlik civarındadır. Dolayısıyla arazi de Gemlik taraflarında olmalıdır. Yine daha önce Lal Paşa'ya²⁹ ait olan ve Samanlı nahiyesinde bulunan Kavak Karyesi de vakfedilenler arasında yerini almıştı. Evliya Çelebi'nin Osman Gazi döneminde "Samanlıoğlu" adındaki bir savaşçı tarafından fethedildiği için Samanlı adının verildiğini bildirdiği, 150 evi, bağı bahçesiyle, bir cami, üç mescid ve birkaç dükkândan oluşan mamur bir kasaba olarak tanımladığı Samanlı, Yalova Nahiyesi'ne tabi idi. Yine Evliya Çelebi'nin ifadesine göre samanı bol ve havası ağırdı.³⁰ İşte Gülçiçek Hatun, Samanlı'ya bağlı olan Kavak Karyesi'ni tüm sınırları, hakları, arazileri, eklentileri, ağaçları, pirinç ekili tarlaları ve camışlarıyla birlikte vakfetmiştir.³¹ Bunların yanı sıra Hisar'da vakfettiği suların bulunduğu küçük bir bahçeyi de arazinin bu sudan ihtiyaç duyulduğu miktarda sulanabileceğini belirterek vakıf emlakine dâhil etmiş-

²⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), 1/29-31; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 1/129.

²⁶ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

²⁷ BŞS, A 178, 102b. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 3/274.

²⁸ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

²⁹ Kim olduğuna dair bilgi bulunamamıştır. Ancak Bursa'da Pınarbaşı'nda Kalenderhane civarında "La'l Paşa Türbesi" olarak bilinen, Buhara ve Afgan seyyahlarının Bursa'ya geldiklerinde misafir olarak kaldıkları bir zaviye bulunmaktaydı. 1484'de ayakta olduğu bilinen bu zaviyede Bursa'ya ilk geldiğinde Emir Sultan da ikâmet etmişti. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2/104; 3/73.

³⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (2. Kitap)*, haz. Zekeriya Kurşun- Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 41.

³¹ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a. Kavak Karyesi'nin yıllık geliri 700 akçe civarındadır. 1488'de 3 yıllığına yılda 700 akçeye kiraya verilen karye, 967-968/1559-1560 yılı muhasebe kaydına göre de yılda 773 akçe gelir sağlamıştır. (BŞS, A 7 14b; A 82 104a.)

tir.³²

Gülçiçek Hatun'un vakfettiği araziler bunlardan ibarettir. Bir de su vakıfları vardır ki toplamda yedi adettir. Bunlardan ikisi Suluköy'dedir. Burada Gerezlik diye bilinen suyla, yerden çıktığını belirttiği diğer bir suyu pirinç ekili tarlaları sulamada kullanılmak üzere vakfetmiştir. Diğer beş su kaynağı ise Pınarbaşı'ndan çıkıp, güney yönünden kalenin yakınından devam etmektedir. Bu suları Yıldırım Bayezid annesine hediye etmiştir. Bu suların ilki kale duvarının yakınından çıkıp, İsa Bey Mahallesi'ndeki Halil Bey mutfağına dökülmektedir. Burada bahsi geçen Halil Bey, büyük ihtimalle Orhan Gazi'nin oğlu Halil Bey'dir. Mutfakla kastedilen de muhtemelen onun yaptırdığı bir aşevi olmalıdır. İkincisi ise Hisar'ın Kaplıca Kapsı'nın karşısından akmaktadır. Üçüncüsü kaleden çıkıp Kavvasın (Okçular) Vadisi'nden gelip bölgeden geçmektedir. Dördüncüsü zaviye ile cüneyne olarak tabir edilen küçük bahçe arasında akmaktadır. Beşincisi ise zaviyenin altında, zaviye ile yol arasından geçmektedir.³³ Gülçiçek Hatun, tamamı Pınarbaşı'ndan çıkıp Bursa Hisar'ının etrafından geçen bu beş su kaynağını da vakfederek sular şehri olan Bursa'da Osmanlı dönemi boyunca kurulacak olan çok sayıdaki su vakfının kurucularının öncüleri arasında yerini almıştır.³⁴

3. Vakıfla İlgili Öne Sürülen Şartlar

Gülçiçek Hatun'un vakfiyesi alışlagelmiş vakfiye düzeninde olduğu gibi vakıf çalışanlarına dair ayrıntılı şartları ihtiva etmemektedir. Neredeyse mütevellî dışındaki hiçbir vakıf çalışanından söz edilmemektedir. Ayrıca vakfiyede inşa edilmesi öngörülen, zaviye, mutfak ve türbenin nitelikleri de dile getirilmemiştir. Hatta vakıf gelirlerinden yapılacak harcama kalemlerinin başında gelen, vakıf mürtezikasına yönelik masraflara bile değinilmemiş ve bu husus mütevellînin tasarrufuna bırakılmıştır. Sadece bu kişilere yiyecek ve giyecek tarzında bir destek verilmesi talebi dile getirilmiş, ancak mütevellînin dilerse yiyecek ve giyecek dışındaki ihtiyaçları da uygun gördüğü şekilde yerine getirebileceği ifade edilmiştir. Aynı şekilde türbede cüzhanlık hizmeti verilmesi, yani ölmüşlerin ruhlarına Kur'ân-ı Kerim okunması istenmiş ve yine okuyucuların seçimi de okunacak miktarın belirlenmesi de mütevellîye bırakılmıştır. Normalde vakfiyelerde oldukça ayrıntılı şekilde dile getirilen bu hususların tamamının mütevellînin uhdesine bırakılmasında, mütevellî olacak kişinin, vâkıfenin oğlu olmasının da etkisi var gibi görünmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Gülçiçek Hatun, oğlu Yahşi Bey'e son derece güvenmekteydi ve onun

³² VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

³³ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

³⁴ Bursa'da Osmanlı döneminde kurulan su vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Karataş, "Bursa Suları ve Su Vakıfları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 379-417.

kendi vakfını en uygun şekilde yöneteceğinden emindi. Ancak her türlü sorumluluğu ona devretmesinin karşılığında kendisine vakfın gelirlerinin dörtte biri gibi hatırı sayılır bir ücret takdir ettiğini de belirtmek gerekir.

Burada ayrıntılı şartların dile getirilmeyişinin altında, vakfın ilerleyen zaman içinde değişen durumlara uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olmasının istenmesi de yatabilir. Zira vakfiyede yerine getirilmesi istenen şartların zaman içinde uygulanabilir olmaktan çıkmaları pekâlâ mümkündür.

4. Vakıf Görevlileri

4.1. İdarî Personel

Vakfın bünyesinde görev alan müteveli, kâtib, câbî, nâzır gibi idarî personel den vakfiyede zikri geçen tek görevli mütevellidir. Gülçiçek Hatun vakfiyesinde tevliyeti oğlu Yahşi Bey'e, ondan sonra da onun evlatlarına şart koşturmuştur. Olur da nesli tükenirse hâkimin mütevelliliği kazancı temiz, güzel ahlâklı olan bir kişiye vermesini istemiştir.³⁵ Bu şarta asırlar boyunca uyulduğu ve Yahşi Bey'in neslinin inkıza uğramadığı anlaşılmaktadır. Zira vakfa müteveli tayin edilen kişilerin Yahşi Bey'in, dolayısıyla Gülçiçek Hatun'un soyundan geldikleri ifade edilmiştir.³⁶ Şevval 1260/Kasım 1844'de "*Gülçiçek Hâtûn Vakfı'nın evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere bâ-berât-ı âlişân mütevelliyesi şerîfe Rukiyye Hâtûn*"dur.³⁷ Dolayısıyla XIX. yüzyıla kadar tevliyet bu soydan gelmiş, ancak özellikle çocuk ya da ileri yaşta bulunmaları veya "*umûr-ı vakfı idareden 'âcize*"³⁸ olmaları nedeniyle vakıf işlerini göremeyecek durumdaki kişiler vazifeye getirildiğinde kâim-makam mütevelliler vakfı yönetmişlerdir.³⁹ Bunlardan biri olan Şeyh Mehmed Efendi, babaları Seyyid Mehmed'in vefatının ardından tevliyet vazifesini ortak yürüten biri henüz çocuk yaşta bulunan iki kız kardeş Rukiye ve Fatma adına vakfı idare etmek üzere 23 Zilhicce 1183/19 Nisan 1770'te kâim-makam müteveli tayin edilmiştir. Fatma henüz çocuk yaşta olduğu için vasîsi olan annesi Emine Hatun'un da onayı alınmıştır.⁴⁰

³⁵ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

³⁶ Osmanlı Arşivi BOA, Tapu Tahrir Defterleri [TT.d] No. 453, 9a; Ali Emiri Mustafa III [AE.SMST.III] No. 63, Gömlek No. 4651; Cevdet Evkaf [C.EV] No. 36, Gömlek No. 1790; Cevdet Evkaf [C.EV] No. 347, Gömlek No. 17610; BŞS, A 18 134b; A 20 151b; B 113 113a; B 143 149a.

³⁷ Osmanlı Arşivi BOA, Evkaf Defterleri [EV.d] No. 11246.

³⁸ BOA, C.EV, No. 347, Gömlek No. 17610.

³⁹ BŞS, B 124 84a; A 82 103b; B 117 117b; BOA, AE.SMST.III, No. 63, Gömlek No. 4651; C.EV, No. 319, Gömlek No. 16237; C.EV, No. 347, Gömlek No. 17610.

⁴⁰ BOA, AE.SMST.III, No. 63, Gömlek No. 4651. "*Gülçiçek Hâtûn vakfına evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere bi-izn-i âlişân mütevellî olan Seyyid Mehmed fevt olup tevliyet-i mezbûre şart-ı vâkif, merkûm Seyyid Mehmed'in mahlûlünden sulbiyân kızları Rukiyye ve sagîre kızı Fatma'ya ber-vech-i iştirâk tevcih ve yedlerine berât-ı âlişân ahz ettirilib umûr-ı vakfı rü'yetten âcizeleri olmağla vakf-ı mezbûrun iktizâ eden umûr ve husûsunu rü'yete mezbûretân Rukiyye ve sagîre Fatma'nın taraflarından bir mu'temedün 'aleyh kimesnenin kâim-makâm nasb u ta'yîn olunması lâ-büd ve*

Mehmed Efendi vakfın işlerini hakkıyla yerine getirmek hususunda oldukça gayretlidir. Bunun için vakfın bünyesinde yer alan mescid ve türbe uzunca bir süredir tamir edilmeyip harap bir hale geldiğinde bir keşif heyeti nezaretinde 25 Safer 1186/28 Mayıs 1772'de tahmînî tamir bedelinin hesaplanmasını sağlamıştır.⁴¹ Vakfın yaşaması için çok gerekli olan ve uzun bir süredir ertelendiği anlaşılan bu tamiratin masraflarını Mehmed Efendi kendi malından karşılamış ve vakıftan harcadığı meblağı tahsil edemeden vefat etmiştir. Oğlu Osman Halife durumu 20 Şevval 1189/14 Aralık 1775 tarihinde resmî makamlara bildirmiştir.⁴²

Vâkıfenin mütevellî için öngördüğü ücret vakfın gelirlerinin dörtte biri olarak belirlenmiştir.⁴³ Vakıf mürtezikasına yapılacak harcamalarla ilgili takdir hakkı da mütevellîye verilmiş olduğundan, gelirlerin harcamalardan arta kalan miktarı da mütevellîye ödenmiştir. Nitekim bu durum 15 Rebiulevvel 1295/7 Mart 1294/19 Mart 1878 tarihli bir belgede "5604,5 kuruş fazlanın ber-mûceb-i şart-ı vâkıf âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm olunmak üzere mütevellîyesi Rukiye Hanım'a itâ kılındığı anlaşılmış olduğundan mezkûr 6250 kuruş mesârifin vakf-ı mezbûrun 93 senesi vâridâtı fazlasından tesviye ve it'âsiyla rû'yet olunacak muhâsebesine masraf kaydedilmesi istizânından ibârettir" şeklinde ifade edilmektedir. Belgenin devamında "Mesârif-i ta'miriye vesâire vaktiyle ve tamâmiyla çıkartıldıktan sonra kalacak fazlanın mütevellîlere it'âsi lâzımeden görünmeğe ..." denilerek vakfın mütevellîsine, vakfın tamiri için gerekli olan miktar düşüldükten sonra kalanın teslim edilmesinin gerekliliği bildirilmektedir.⁴⁴

Vakfın gelirlerini toplama yani cibâyet vazifesini vakfın büyüklüğüne göre bir ya da birden fazla sayıda câbî yerine getiriyordu.⁴⁵ Gülçiçek Vakfı'nın XVI. asırda biri Bursa'da şehir içindeki, diğeri köylerdeki gelirlerini toplayan iki farklı câbîsi bulunuyordu.⁴⁶ Hatta ilerleyen yıllarda farklı köyler için de câbî tayin edilmeye baş-

→ →

elzem olmağın bundan akdem yevmî 5 akçe ile bilâ-berât kâim-makâmı olub işbu hâzır-ı bi'l-meclis Şeyh Mehmed Efendi'yi mezbûretân Rukiye ve sagire Fatma vasiyyesi vâlidesi Emine Hâtûn hüsn-i rızalarıyla kâim-makâm nasb u ta'yîn ve "umûr-ı vakfî rû'yet muhtâcız" deyu merkum Şeyh Mehmed Efendi'yi tevkîl edip..."

⁴¹ BŞS, B 117 117b. "mescid-i şerîf-i mezbûr ve türbe-i münîf-i merkûm müddet-i vâfireden berû ta'mîr olunmadığından müşrif-i harâb olub ta'mîre muhtâc ..."

⁴² Osmanlı Arşivi BOA, Cevdet Evkaf [C.EV] No. 203, Gömlek No. 10135. "Ma'rifet-i şer' ve izn-i mütevellîye-yi mezbûre ile babam mezbûr kendi malından ta'mîr ve termim ve ba'de't-tekmîl masrûfu ne mikdâr olduğu keşf ve 47.000 akçe masrûfu olduğu ba'de'l-mu'âyene kibel-i şer'den yedine bir kıt'a hüccet-i şer'iyye verildikten sonra babam mezbûr meblağ-ı mezkûru kable'l-ahz ve'l-istifâ fevt olup verâseti bana ve verese-i sâiresine münhasır olmağla meblağ-ı mezbûru vakf-ı mezbûr malından kâim-makam mütevellî-i vakf yedinden aliverilmek bâbında fermân-ı âlişan sudûru niyâzında olduğum ..."

⁴³ VGMA, d. 590/266/219; VGMA, d. 608-23/383; BŞS, A 25 239a.

⁴⁴ Osmanlı Arşivi BOA, İrade Şura-yı Devlet [İ.ŞD] No. 38, Gömlek No. 1922.

⁴⁵ Ali Himmet Berki, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen, İstilah ve Tabirler (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1966), 9.

⁴⁶ BŞS, A 82 20a, 104a.

lanmıştı.⁴⁷ Bazı câbîler vakfın gelirleri kapsamındaki arazi veya çeşitli mülkleri mütevellî adına kiraya vermişlerdir. Bunlardan biri olan Şirmerd b. Abdullah, vakfın mütevellîsi İbrahim Bey'in muharreri yani azat etmek üzere anlaştığı kölesidir ve 891/1486'da Hatunköy yakınında bulunan arazileri, 893/1488'de ise Kavak Çiftliği'ni vakıf adına kiraya vermiştir.⁴⁸

Vakfiyede zikredilmeyen câbî için XVI. yüzyılda günde bir akçe ücret ödenirken daha sonra bir kişinin aynı anda birden fazla görevi kendi üzerinde toplamaya başladığı ve dolayısıyla alınan ücretlerin miktar olarak arttığı görülmektedir.⁴⁹ Bu durum bazen vakıf yönetiminin bilgisi ve rızası dışında gerçekleşmiş ve şikâyet konusu olmuştur. 9 Zilkade 1179/19 Nisan 1766 tarihinde vakfın kâtibi ve câbîsi olan Bursa'da meskûn Mehmed, vakıf bünyesindeki türbedarlık, cüzhanlık ve bazı başka görevleri vakıf idarecilerinin iznini almaksızın kendi üzerine almıştır. Ayrıca vakıf gelirlerini istediği gibi tasarruf edip, mütevelliyi hiçbir işe karıştırmadığı için durum merkeze bildirilmiştir.⁵⁰

Gülçiçek Hatun Vakfı'nda kâtiblik vazifesini yürütenler XVI. asırda günde bir akçe ücret alırlarken, yüzyılın sonunda bu miktarın iki akçeye yükseldiği görülmektedir.⁵¹ Bazı kâtibler işlerini yerine getirme hususunda yeterli görülmediklerinde değiştirilmişlerdir. Zilkade 1002/Temmuz 1594'te vakfın mütevellîsi mevcut kâtib Abdülkerim'in aynı anda birden fazla vazifeyi üzerine aldığı için hizmette kusur ettiğini bildirerek görevden alınmasını istediğini bildirmiştir. Merkez de durumu onaylamış ve Abdi adlı kişi iki akçe ile vakfın yeni kâtibi olarak göreve başlamıştır.⁵² Vakfın nezâret vazifesini yürüten kişi için de başlangıçta günde bir akçe ücret ödenirken ilerleyen süreçte bu miktar iki akçeye yükseltilmiştir.⁵³

4.2. Mescid, Türbe ve Medresede Görev Alan Personel

Gülçiçek Hatun Mescidi'nde imam olanlar XVI. asırda günde iki akçe, müezzin ise bir akçe ücret almaktaydı.⁵⁴ Ayrıca kendilerine cüzhanlık ciheti de verilerek elde ettikleri gelirden artış sağlanıyordu.⁵⁵ Vakıfta duâgû ve Yâsinhan'ın varlığına ilişkin kayıtlara XIX. asırdan itibaren tesadüf edilmektedir.⁵⁶ Vakfın muhasebe kayıt-

⁴⁷ BOA, EV.d, No. 11246; C.EV, No. 19, Gömlek No. 941; C.EV, No. 202, Gömlek No. 10087.

⁴⁸ BŞS, A 5 53a, 118a; A 7 10a, 14b.

⁴⁹ BŞS, A 82 20a, 104a; BOA, EV.d, No. 11246.

⁵⁰ BOA, C.EV, No. 36, Gömlek No. 1790. "Vakıfda bir türü müsa'ade yok iken vakf-ı mezbûrdan türbedarlık ve cüzhan ve sâir cihetleri üzerine berât ettirüb sâir mürtezika-yı vakıf ile yek-dil ve yek-cihet olmadığı..."

⁵¹ BŞS, A 82 20a, 104a; B 113 113a.

⁵² BŞS, B 113 113a.

⁵³ BŞS, A 82 20a, 104a; BOA, EV.d, No. 11246.

⁵⁴ BŞS, A 82 20a, 104a.

⁵⁵ BOA, BEO, No. 2639, Gömlek No. 197879.

⁵⁶ BOA, EV.d, No. 11246; C.EV, No. 414, Gömlek No. 20967; BEO, No. 2639, Gömlek No. 197879.

larında saka ve suyalcu gibi suya ilişkin görevlendirmelerin de yapılmış olduğu görülmektedir.⁵⁷ Gülçiçek Hatun'un Medresesi XX. yüzyıl başlarında hizmet vermeye başladığı için müderris tayini de aynı döneme aittir.⁵⁸

Tablo 2: Gülçiçek Hatun Vakfı'nın Görevlileri

Vakıf bünyesinde görev alanlar	ÜCRETLER							
			Şevval 966/7 Temmuz 1559- Gâye-yi Ramazan 967/23 Haziran 1560 dönemi muhasebesine göre ⁵⁹	1 Şevval 967/25 Haziran 1560'tan Gâye-yi Cemaziye-lahir 969/6 Mart 1562 dönemi muhasebesine göre ⁶⁰	973/1566 yıllı muhasebesine göre ⁶¹	16 Zil-kade 1255/21 Ocak 1840 ⁶²	1 Mart 1265/13 Mart 1840- Gaye-yi Şubat 1261/12 Mart 1846 dönemi muhasebesine göre ⁶³	29 Rebi-ulahir 1320/2 2 Temmuz 1318/5 Ağustos 1902 ⁶⁴
İdarî Personel	Mütevelli	Mahsulün 1/4'ü		2				
	Kâtib	-	1	1		2 (yılıda bir müd hınta, bir müd şâir)	5 ⁶⁶	
	Câb-i Bursa	-	1	1	1			
	Câb-i Karye	-	1	1	1		3 ⁶⁷	

⁵⁷ BŞS, A 82 20a, 104a; BOA, EV.d, No. 11246.

⁵⁸ BOA, Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD] No. 158, Gömlek No. 52; BEO, No. 1900, Gömlek No. 142480.

⁵⁹ BŞS, A 82 20a.

⁶⁰ BŞS, A 82 103b.

⁶¹ BOA, TT.d, No. 453.

⁶² BOA, C.EV, No. 414, Gömlek No. 20967.

⁶³ BOA, EV.d, No. 11246.

⁶⁴ BOA, ŞD, No. 158, Gömlek No. 52.

⁶⁵ BOA, BEO, No. 2639, Gömlek No. 197879.

⁶⁶ Bir kişinin aynı anda kâtib, câbî, mutemed ve cüzhan olarak hizmet verdiği ve toplamda yürüttüğü dört görev için beş akçe ücret aldığı kaydedilmiştir. O da aynı imamlık ve cüzhanlığı uhdesinde yürüten Mehmed Emîni Efendi gibi ayrıca yılda 20 kile hınta/buğday, 20 kile de şâir/arpa almıştır.

⁶⁷ Bu muhasebe döneminde Selçuk Gazi ve Kalmendiye köylerinin iki farklı câbîsi bulunmaktadır. Her ikisine de senede 20'şer kile hınta verilmiştir.

	Nâzır	-	1	1			2 ⁶⁸		
	Vekil-harç						3 ⁶⁹		
Gülçiçek Hatun Mescidi	İmam	-	2	2	2 (yılıda bir müd hinta)		2 ⁷⁰	Yılıda 294 kuruş	80 kuruş
	Müezzin	-	1	1	Ayda 20				50 kuruş
	Kayyım	-						20 ⁷¹	50 ⁷²
	Saka /Râh-âbî	-	Aylık 20	Aylık 20			1 ⁷³		
Gülçiçek Hatun Türbesi	Cüzhanlar	Câmekiyye ⁷⁴	2	2	2	Yarım akçe, yarım ve dörtte bir akçe,	2		
	Duâgü					Bir ve iki sü-lüs akçe	1,5		
	Yâsinhan						3 ⁷⁵		
Gülçiçek Hatun Medresesi	Müderriş	-						Ayda 120 kuruş	

Tablo 2'de Gülçiçek Hatun Vakfı'ndaki görevlilerin aldıkları ücretlerin günlük bazda aradan uzun asırlar geçmesine rağmen kayda değer bir artış sergilemediği görülmektedir. Ücretlerin vakfın giderlerinin önemli bir kısmını oluşturduğu ifade edilebilir. Zira vakfın 1 Şevval 967-29 Cemaziyelahir 969/25 Haziran 1560-6

⁶⁸ Nazıra yılda 20 kile hinta verilmiştir.

⁶⁹ Burada da birkaç vazifeyi tek kişinin üstlenmesi söz konusudur. Vekilharçlık görevi ise "nisf" olarak iki farklı kimseye verilmiştir. Her ikisine de ayrı ayrı senede 15 kile hinta/buğday verilmiştir.

⁷⁰ İmamlık ve cüzhanlık vazifesi tek bir kişiye verildiğinden günde toplam dört akçe ücret ödendiği kaydedilmiştir. Ayrıca aynı kişiye Bursa kilesiyle senede 20 kile hinta/buğday, 20 kile de şair/arpa verildiği de ifade edilmiştir.

⁷¹ Kayyımın 1321/1903'te aylık 20 kuruş ücret alacağına dair belge düzenlenmiştir. BOA, BEO, No. 2088, Gömlek No. 156551.

⁷² Kayyım, ferrâş-ı cami ve minare ile ortak ücret olarak ayda 50 kuruş ücret almaktadır.

⁷³ Senede 20 kile hinta verilmiştir.

⁷⁴ Câmekiyye, vakfın gelirlerinden vazife sahiplerine verilen aylık, atiyem demektir. Kelime Farsça elbisecilik anlamına geldiği için elbise bedeli olarak verilen hediyeler için de bu tabir kullanılmıştır. Berki, *İstılah ve Tabirler*, 9. Devellioğlu, "Câmekiyye", 124.

⁷⁵ Yılıda 40 kile hinta verilmiştir.

Mart 1562 tarihleri arasındaki muhasebe kayıtlarına göre toplam geliri 10.126 akçedir. Buna bir önceki dönemden devreden 1859 akçe de eklendiğinde vakfın elinde 11.985 akçenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu meblağın 9830 akçesi vakfın “vuzi'a min zâlike” yani giderleri kalemini oluşturmaktadır. Bu miktarın yaklaşık %61'i olan 6090 akçe ise vakfın bünyesinde görev yapanlara ücret olarak ödenmektedir.⁷⁶ Vakfın 1 Mart 1256-28 Şubat 1261/13 Mart 1840-12 Mart 1846 tarihleri arasındaki muhasebe kayıtlarında ise görevlilere ödenen ücretlerin giderler içindeki oranının %82'ye kadar çıktığı ve elde edilen gelirlerin de yaklaşık %64'ünü oluşturduğu gözlenmektedir.⁷⁷ Bu durum, ilerleyen süreçte görev ve görevli çeşidi ve sayısının artmasından kaynaklanmış olmalıdır.

5. Vakfın Hizmet Alanlarında Zamanla Yaşanan Değişiklikler

5.1. Gülçiçek Hatun Mescidi

Gülçiçek Hatun Vakfiyesi'nin düzenlendiği tarihte mevcut olduğu anlaşılan ve özellikle yolcu ve misafirlerin ihtiyaçlarını karşılaması öngörülen zaviye, varlığını XVI. asrın ortalarından itibaren devam ettiremediği için mescide çevrilmiştir.⁷⁸ Mescid haline geldikten sonra imam ve müezzin ataması yapılmış ve uzun asırlar hizmet vermiştir.⁷⁹ Vakfa ait muhasebe kayıtlarında mescidin aydınlatılması, hasırları ve gerekli hallerde tamiri için XVI. yüzyıldan itibaren ödeme yapıldığı görülmektedir.⁸⁰ Mescid XVIII. asrın sonlarına doğru tamire muhtaç hale gelmiş ve kapsamlı bir tadilatın geçirilmiştir.⁸¹ İlerleyen yıllarda ufak tamirler söz konusu olmuşsa da⁸² zamanla daha da yıpranmış ve 1318/1900'de yeniden tamir edilmesi gerekmiştir.⁸³ XX. asrın başlarında imam tayini yapılmaya devam eden mescidin bir süre daha işlevselliğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁸⁴ Şemseddin Ulusoy, Gülçiçek Camii'nin 1929'da hâlâ var olduğunu, ama namaz kılınmadığını bildirmektedir.⁸⁵ Mescid günümüze ulaşamamıştır.

5.2. Gülçiçek Hatun Türbesi

Bursa'da Yahşibey Mahallesi'nde bulunan türbenin adına en erken Şevval 966/7 Temmuz 1559 tarihli bir muhasebe kaydında rastlanmaktadır.⁸⁶ Yazımı

⁷⁶ BŞS, A 82 103b-104a.

⁷⁷ BOA, EV.d, No. 11246.

⁷⁸ BOA, TT.d, No. 453, 9b. “Bâkî âyende ve revendeye ve bundan bâkî rakabeye dahi evlâda deyu kayd olunmuş. Lâkin şimdiki halde âyende ve revende yoktur. Mezkûr zâviye mescid olub”

⁷⁹ Mescide yapılan görevli tayinleri için bkz. Tablo 2.

⁸⁰ BŞS, A 82 20a, 103b; BOA, EV.d, No. 11246.

⁸¹ BŞS, B 117 117b.118a; BOA, C.EV, No. 203, Gömlek No. 10135.

⁸² BOA, EV.d, No. 11246.

⁸³ BOA, ŞD, No. 151, Gömlek No. 52; BEO, No. 1549, Gömlek No. 116105.

⁸⁴ BOA, ŞD, No. 158, Gömlek No. 52.

⁸⁵ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursa Camileri ve Medreseleri – Medâr-ı Şemsî Devvâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara- Betül Tarakçı- Selime Terzioğlu (Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2021), 142.

⁸⁶ BŞS, A 82 20a.

1139/1727 yılında tamamlanan *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı eserde⁸⁷ türbenin harap bir halde olduğu zikredilmiştir.⁸⁸ Türbe XVIII. asırda büyük bir tamirattan geçirilmiştir. Safer 1186/ Mayıs 1772'de “*mescid-i şerîf-i mezbûr ve türbe-i münîf-i merkûm müddet-i vâfireden berû ta'mîr olunmadığından müşrif-i harâb olub ta'mîre muhtâc*” olduğu için bir keşif yapılmış ve ne kadar masraf yapılacağı belirlenmiştir. Mimar es-Seyyid Ali Ağa ve halife Süleyman'ın tamir için 23.400 akçenin gerekli olduğunu rapor ettikleri anlaşılmaktadır. Raporda camların yenilenmesi, çatısının aktarılması, sıvanması, türbe kapısı ve parmaklıklarının yenilenmesinin 5400 akçeye mal olacağı hesaplanmıştır. Türbede bulunan dört pencerenin cam, çerçeve ve telleriyle yenilenmesinin elzem olduğu dile getirilerek sofalarının tuğlasının da aynı şekilde değiştirilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Caminin doğu tarafına bir duvarın da yapılacağı bildirilen bu tadilatın, sadece lüzumlu olan değişikliklerden ibaret, ama bir hayli kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹

Türbe 15 Rebiulevvel 1295/7 Mart 1294/19 Mart 1878 tarihli bir belgeye göre yeniden tamirat sürecinden geçirilmiştir. Buna göre;

“*Hüdâvendigâr hazretlerinin harem-i 'âlîleri merhûme Gülçiçek Sultan'ın Bursa'da Yahşi Bey Mahallesi'nde muhtâc-ı ta'mîr bulunan türbe-i şerîfeleri mukaddemâ icrâ kılınan keşif ve münâkaşası mücebince 6250 kuruş masraf ve müte'ahhidi Benayod kalfa ma'rifeti ile civârındaki kabristan duvarıyla beraber ta'mîr ve tesviye olunub meblağ-ı mezbûrun i'tâsı merkûm kalfa tarafından istid'â olunduğu*”⁹⁰bildirilmiştir.

1312/1895 yılında türbenin tamirine yeniden ihtiyaç duyulmuş ve bunun sağlanabilmesi için bir dizi yazışma gerçekleştirilmiştir.⁹¹ Söz konusu yıldaki tamire dair belgelerde Gülçiçek Hatun'un türbesinin yerinin “*Bursa'da Selçuk Gazi Mahallesi'nde*” olduğu ifade edilmiştir. Bunun vakfa dair belgelerde “*Gülçiçek Hâtûn ve Selçuk Gazi nâm-ı diğer Yahşi Bey evkâfının*”⁹² şeklinde zikredilmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Zira o dönemde Bursa'da Yahşibey Mahallesi var olmakla birlikte Selçuk Gazi adında bir mahalle ismi bulunmamaktadır.⁹³ Selçuk Gazi, belgelerde de ifade edildiği üzere diğer adı Yahşibey olan Bursa'nın kuze-

⁸⁷ Mustafa Çıpan, “Belîğ, İsmail”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/416.

⁸⁸ İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* (Bursa: Hüdâvendigâr Matbaası, 1287), 402. (7 nolu dipnotta kaydedilmiştir.) “*Gülçiçek Hatun hazretlerinin kârgîr türbe-i şerîfeleri dahî müşrif-i harâbe ...*”

⁸⁹ BŞS, B 117 117b-118a.

⁹⁰ BOA, İŞD, No. 38, Gömlek No. 1922.

⁹¹ BOA, ŞD, No. 134, Gömlek No. 24; BEO, No. 633, Gömlek No. 47413; İrade Evkaf [İ.EV], No. 9, Gömlek No. 65.

⁹² BOA, C.EV, No. 319, Gömlek No. 16237; C.EV, No. 347, Gömlek No. 17610; İ.EV, No. 47, Gömlek No. 24; VGMA, d. 188/276, 2376.

⁹³ Neşet Köseoğlu, *Tarihte Bursa Mahalleleri* (Bursa: Ant Basimevi, 1946), 68.

yinde yer alan bir köyün adıdır.⁹⁴ İsmail Beliğ de türbenin “Yahşi Bey Mahallesi kurbünde” olduğunu zikretmiştir.⁹⁵ Ayrıca 1312/1895 yılındaki bu belgeler dışındaki türbeyle ilgili tüm arşiv vesikalarında da yerinin Yahşi Bey Mahallesi'nde bulunduğuna dile getirilmiştir.

Ayverdi, 1958 yılında türbenin dikkatli bir şekilde tamir edildiğini ancak bu esnada fazlasıyla yeni bir üslup kazandırıldığını ifade etmektedir.⁹⁶ Günümüze kadar ulaşmayı başarmış olan türbe ziyarete açıktır.

5. 3. Gülçiçek Hatun Medresesi

Gülçiçek Hatun'un vakfiyesinde bir medrese vakfedildiğine dair hiçbir ifadeye yer verilmediği gibi XX. asrın başlarına kadar da vakıf bünyesinde bir medresenin varlığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bu husustaki ilk belge 12 Safer 1318/11 Haziran 1900 tarihli olup, “Bursa'da vâki' Gülçiçek Hâtûn Câmî-i Şerîfi ile medresesinin muhtâc-ı ta'mîr olan mahallerinin mahallince icrâ kılınan keşfi mübeyyen tanzîm ve leffen takdîm olunan deftere nazaran mecîdî 20 kuruştan 41.255 kuruş 70 cm. masrafla vücûda geleceği anlaşıldığından”⁹⁷ bahsetmektedir. Medrese bu dönemde tamire ihtiyaç duyacak kadar yıprandığına göre daha eski bir tarihte faaliyete geçmiş olmalıdır. Medresenin cami ile birlikte kapsamlı sayılacak bir tamirattan geçirildiği anlaşılmaktadır.⁹⁸

Medreseye 26 Rebiulevvel 1320/3 Temmuz 1902 tarihinde aylık 120 kuruş ücretle müderris tayini yapılmıştır. Ancak “icrâ kılınan tetkikâtda medrese-i mezkûreye ve müderrisliğine dair kayıt bulunamadığı” anlaşılmıştır.⁹⁹ Vakfa ait medrese ve müderrisine dair bir kayda rastlanmadığı başka belgelerde de ifade edilmiş, vakfın mütevellisine, müderrise yılda 300 kuruş ücret verebilmesi için izin verilmiştir.¹⁰⁰

Gülçiçek Hatun Vakfı'nın Zilkade 893/Ekim 1488'den itibaren Yahşi Bey Mahallesi'nde mülk ve arsaya sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰¹ Bu mülklerinden kira geliri elde etmeyi asırlar boyu sürdürmüştür.¹⁰² XX. asrın başlarında medrese olarak karşımıza çıkan yapıların da vakfa ait bazı mülklerin tahvili ya da vakfa ait olan bir arsa üzerinde inşa edilmesi sonucu ortaya çıktığı düşünülebilir.

Medresenin 6 Safer 1326/10 Mart 1908 tarihli bir belgede “Bursa'nın Yahşi Bey Mahallesi'ndeki medrese ile câmî-i şerîf mevcûd ve ma'mûr idüğü” ifade

⁹⁴ Raif Kaplanoğlu, *Bursa Ansiklopedisi (Yer Adları)* (İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2001), 249.

⁹⁵ Beliğ, *Güldeste*, 402.

⁹⁶ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 464.

⁹⁷ BOA, ŞD, No. 151, Gömlek No. 52.

⁹⁸ BOA, BEO, No. 1549, Gömlek No. 116105.

⁹⁹ BOA, ŞD, No. 158, Gömlek No. 52.

¹⁰⁰ BOA, BEO, No. 1900, Gömlek No. 142480; ŞD, No. 158, Gömlek No. 52.

¹⁰¹ BŞS, A 7 68b.

¹⁰² BOA, EV.d, No. 33668.

edilmiştir.¹⁰³ Kepecioğlu'nun 1324'de on dört öğrencisi olduğunu bildirdiği medrese günümüze ulaşamamıştır.¹⁰⁴

Sonuç

Osmanlı hanedan ailesine mensup hanımların yaptıkları hayır eserleriyle toplumda öncü roller üstlenmeleri oldukça erken bir dönemde başlamıştır. Orhan Gazi'nin eşi Asporça Hatun'un Ramazan 723/Eylül 1323 tarihli vakfiyesinin¹⁰⁵ ilk örneğini oluşturduğu bu süreçte padişah anneleri arasında kendi adına ilk türbe inşa ettiren kişi olduğu ifade edilen Gülçiçek Hatun'un da¹⁰⁶ önemli bir yeri vardır. Zira Osmanlılardan önceki dönemde Anadolu'da kadınlarca en fazla vakfedilen kurum türbedir.¹⁰⁷ Gülçiçek Hatun'la birlikte, Selçuklu'dan tevârüs edilen bu geleneğin Osmanlı'nın ilk dönemlerinde de hanedan mensubu hanımlarca benimsendiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Gülçiçek Hatun'un kimliği ve akrabalarına ilişkin vakfiyesinde yer alan bilgiler bir nebze de olsa aydınlatıcıdır. Erken dönemdeki diğer vakfiyeler gibi vakıfta görev alacaklarla ilgili çok fazla ayrıntıya girilmediği görülen vakfiyesinde Gülçiçek Hatun, vakıflarının yönetimi hususunda oğlu Yahşi Bey'e geniş yetki tanımış ve tevliyetin onun neslinden gelenlerin elinde bulundurulmasını arzu ettiğini dile getirmiştir. Vâkîfenin bu isteğinin büyük ölçüde yerine geldiği ve mütevellî olarak atanan kişilerin oğlu Yahşi Bey'in, dolayısıyla kendisinin soyundan geldiği belirlenmiştir.

Gülçiçek Hatun'un vakıfları zaman içinde birtakım değişikliklere uğramış, zaviyesi XVI. asırda mescide çevrilmiştir. XIX. asırda ise vakıf bünyesinde bir medrese hizmet vermeye başlamıştır. İmaretinin işlevini sürdürdüğüne dair bir veriye rastlanmamıştır. Tüm bunlardan günümüze ulaşabilen tek yapı ise kendisinin medfûn olduğu türbedir.

Vakfın hizmet alanlarında yaşanan değişimler vakıfta görev alan personelin de gerek sayı gerek nitelik yönünden farklılaşmasına neden olmuştur. Bazen bir kişinin birden fazla görevi uhdesine aldığı ve bu durumun hizmet kalitesini etkilediği gerekçesiyle şikâyet konusu yapılabildiği görülmüştür. Zaman zaman suistimallerin de yaşanabildiği ancak görevlilerin büyük çoğunluğunun vakfın devamlılığını sağlama hususunda hassasiyet sahibi oldukları, hatta bazılarının tamir için gerekli süreci kısaltabilmek için gerekli hallerde tamir masraflarını kendi şahsî

¹⁰³ BOA, İ.EV, No. 47, Gömlek No. 24.

¹⁰⁴ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 441. (Kepecioğlu'nun "Bursa Medreseleri" adlı matbu olmayan eserinden naklen)

¹⁰⁵ VGMA, d. 590/207, 181. Vakfiyenin tıpkıbasımı ve tercümesi için bkz. Sezai Sevim- Hasan Basri Öcalan, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri* (İstanbul: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2010), 15-23; Hasan Basri Öcalan- Sezai Sevim- Doğan Yavaş, *Bursa Vakfiyeleri I* (İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 24-29.

¹⁰⁶ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 463.

¹⁰⁷ Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretini* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004), 102.

mallarından karşılamaktan çekinmedikleri anlaşılmıştır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Ayverdi, Ekrem Hakkı. *İstanbul Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*. İstanbul: Baha Matbaası, 1966.
- » Beliş, İsmail. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*. Bursa: Hüdavendigâr Matbaası, 1287.
- » Berki, Ali Himmet. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen, Istılah ve Tabirler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1966.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Ali Emiri Mustafa III [AE.SMST.III] No. 63, Gömlek No. 4651.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO] No. 1549, Gömlek No. 116105.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO] No. 1900, Gömlek No. 142480.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO] No. 2088, Gömlek No. 156551.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO] No. 2639, Gömlek No. 197879.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO] No. 633, Gömlek No. 47413.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 202, Gömlek No. 10087.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 414, Gömlek No. 20967.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 19, Gömlek No. 941.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 203, Gömlek No. 10135.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 319, Gömlek No. 16237.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 347, Gömlek No. 17610.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 36, Gömlek No. 1790.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf [C.EV] No. 414, Gömlek No. 20967.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Evkaf Defterleri [EV.d] No. 11246.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Evkaf Defterleri [EV.d] No. 33668.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Evkaf [İ.EV] No. 47, Gömlek No. 24.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Evkaf [İ.EV] No. 9, Gömlek No. 65.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Şura-yı Devlet [İ.ŞD] No. 38, Gömlek No. 1922.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD] No. 134, Gömlek No. 24.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD] No. 151, Gömlek No. 52.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD] No. 158, Gömlek No. 52.
- » BOA, Osmanlı Arşivi. Tapu Tahrir Defterleri [TT.d] No. 453.
- » Bursa Şer'iyye Sicilleri (BŞS), A 178, 102b; A 18 134b; A 20 151b; A 21 60a; A 25 239a; A 5 53a, 118a; A 7 10a, 14b, 68b; A 82 20a, 103b-104a; B 113 113a; B 117 117b-118a; B 124 84a; B 143 149a.
- » Çıpan, Mustafa. "Beliş, İsmail". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/415-416. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- » Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- » Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 13. Baskı, 1996.
- » Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (2. Kitap)*. haz. Zekeriya Kurşun- Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- » İnalçık, Halil. "Murad I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/156-164. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- » Kaplanoğlu, Raif. *Bursa Ansiklopedisi (Yer Adları)*. İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2001.
- » Karataş, Ali İhsan. "Bursa Suları ve Su Vakıfları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/ 2 (2008), 379-417.
- » Kepecioğlu, Kamil. *Bursa Kütüğü*. 4 Cilt. haz. H. Algül- O. Çetin- M. Hızlı- M. Kara- M.A. Yediylidiz. İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- » Köseoğlu, Neşet. *Tarihte Bursa Mahalleleri*. Bursa: Ant Basımevi, 1946.
- » Maydaer, Saadet. *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.

- » Öcalan, Hasan Basri- Sezai Sevim- Doğan Yavaş. *Bursa Vakfiyeleri I*. İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- » Sevim, Sezai- Hasan Basri Öcalan. *Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri*. İstanbul: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2010.
- » Singer, Amy. *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaret*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- » Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 2001.
- » Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Bursa Camileri ve Medreseleri – Medâr-ı Şemsî Devvâr-ı Şemsî*. haz. Mustafa Kara- Betül Tarakçı- Selime Terzioğlu. Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2021.
- » Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 6 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- » Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, VGMA, d. 188/276, 2376.
- » VGMA, d. 590/207, 181.
- » VGMA, d. 590/266/219.
- » VGMA, d. 608-23/383-385.